

УДК 347.2

І. Б. Маркевич

аспірант кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету імені Івана Франка

РЕЧОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ МІЖ КОМУНАЛЬНИМИ ЮРИДИЧНИМИ ОСОБАМИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ

Стаття присвячена аналізу правового регулювання речових правовідносин, які виникають між комунальними юридичними особами публічного права та територіальними громадами. У статті проаналізовано актуальний стан правового регулювання таких правовідносин, досліджено законодавчі та доктринальні підходи, сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання речових правовідносин між комунальними юридичними особами публічного права та територіальними громадами.

Ключові слова: речові правовідносини, речові права, територіальна громада, комунальна юридична особа публічного права, господарське відання, оперативне управління, довірча власність.

Постановка проблеми. Комунальною юридичною особою публічного права є організація, створена територіальною громадою села, селища, міста або об'єднанням територіальних громад на підставі публічно-правового акту з метою реалізації та захисту інтересів такої територіальної громади або об'єднання територіальних громад, та яка може бути учасником цивільних правовідносин [1, с. 164].

У Цивільному кодексі України (надалі – ЦК) задекларовано, що майнова самостійність учасників цивільних відносин є основою таких відносин. Окрім цього, значна кількість науковців відносять до невіддільних ознак будь-яких юридичних осіб (у т.ч. і юридичних осіб публічного права) їх майнову відокремленість (самостійність). Так, В. Борисова зазначає, що хоча у легальному визначенні юридичної особи і не вказується на таку ознаку, як відокремленість майна, дефініція містить ознаки, що характеризують шлях виникнення юридичної особи – об'єднання осіб та майна або об'єднання (виділення) тільки майна. Тобто, і у першому, і у другому випадках йдеться про обов'язковість відокремлення майна для створення нового суб'єкта права, хоча воно може відбуватися одночасно з об'єднанням осіб (фізичних, юридичних тощо) [2, с. 26].

На думку А. Довгерта, ознакою юридичної особи є її майнова відокремленість, що означає наявність у неї певного майна на праві власності. У гл. 7 ЦК прямо не вказується на те, що у нормальній ситуації юридичні особи – суб'єкти товарно-грошових відносин мають бути саме власниками майна. Однак вся концепція побудови ЦК свідчить про те, що ступінь відокремленості майна, що належить юридичній особі, має бути на рівні права власності [3, с. 65]. В. Кравчук акцентує на тому, що юридичні особи можуть бути організаційно залежні (несамостійні), але вони завжди є самостійними у майновому плані [4, с. 72]. Для юридичних осіб приватного права безумовною ознакою буде майнова відокремленість (самостійність), оскільки такі юридичні особи набувають саме право власності на майно. З юридичними особами публічного права (у т.ч. комунальними юридичними особами публічного права) не все так однозначно.

Українське законодавство містить дві протилежні позиції у цьому питанні. Так, ЦК визнає юридичні особи публічного права суб'єктами права власності. Так, згідно зі ст. 318 ЦК суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин, до яких належать також юридичні особи публічного права. У ст. 329 ЦК прямо закріплено, що юри-

дична особа публічного права набуває право власності на майно, передане їй у власність, та на майно, набуте нею у власність на підставах, не заборонених законом. До таких підстав можна віднести дарування (ст. 720), спадкування (ст. 1222), внесення майна у статутний капітал тощо. Проте, перелічені норми, хоча й надають юридичним особам публічного права статус суб'єктів права власності, але не уточнюють, що таке право є основоположним для участі таких осіб у цивільному обороті.

І. Венедіктова пропонує дещо суперечливий висновок про те, що для юридичних осіб публічного права майнова відокремленість як ознака має формальний характер, оскільки вони не є суб'єктами права власності, а тому не стають власниками майна, що їм передається засновником [5, с. 90]. Так, Т. Блащук також вважає, що власником майна юридичних осіб публічного права залишається їх засновник (держава, територіальна громада) [6, с. 52]. Зазначені позиції не узгоджуються з чинним цивільним законодавством, яке цілком логічно відносить юридичні особи публічного права до суб'єктів права власності, але відповідають господарському законодавству.

Господарський кодекс України (надалі – ГК) не визнає юридичні особи публічного права суб'єктами права власності, натомість наділяє їх обмеженими речовими правами оперативного управління (ст. 137 ГК) та господарського відання (ст. 136 ГК). Щоправда, ГК не забороняє юридичним особам публічного права набувати право власності на майно на підставах, не заборонених законом.

Комунальні юридичні особи публічного права створюються територіальною громадою села, селища, міста або об'єднанням територіальних громад на підставі публічно-правового акту, тобто територіальні громади або об'єднання територіальних громад будуть вважатися засновниками комунальних юридичних осіб публічного права. Саме тому насамперед необхідно з'ясувати правову природу відносин, які виникають між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика комунальних юридичних осіб публічного права як окремо-

го виду юридичних осіб публічного права практично не досліджувалась науковцями, які працюють у сфері цивільного права. Проте, українськими та зарубіжними науковцями, зокрема Т. Блащук, А. Венедіктовим, А. Власовим, В. Зубарем, В. Кіселем, С. Ковалевим, В. Кравчук, І. Кучеренко, Р. Майдаником, Н. Меркушевою, К. Некіт, І. Спасибо-Фатеевою, Є. Сухановим, В. Чиркіним, О. Ястребевим та багатьма іншими піднімалися питання речових правовідносин між засновниками та юридичними особами публічного права, у т.ч. розглядалися комунальні юридичні особи публічного права у тій чи іншій мірі. Щоправда, на даний момент немає жодного комплексного правового дослідження, яке б дало однозначне обґрунтоване розуміння правового регулювання речових правовідносин, які виникають між територіальними громадами та комунальними юридичними особами публічного права.

Мета статті – на основі аналізу результатів загальнотеоретичних та галузевих досліджень актуального стану правового регулювання речових правовідносин, які виникають між територіальними громадами та комунальними юридичними особами публічного права виявити існуючі проблеми, а також запропонувати напрями їхнього вирішення, що дасть змогу вдосконалити цивільне законодавство та практику його застосування.

Виклад основного матеріалу. У науці цивільного права та законодавстві прийнято розмежовувати правовідносини за характером здійснення права на зобов'язальні та речові. Для прикладу, Є. О. Харитонов розглядає речові правовідносини як правовідносини, в яких уповноважений суб'єкт може здійснювати свої суб'єктивні права самостійно, без сприяння зобов'язаної особи [7, с. 142]. Окрім цього, варто наголосити, що речові правовідносини є різновидом майнових, оскільки їхнім об'єктом є майно, тобто річ, сукупність речей, а також майнові (речові) права та обов'язки.

Для цілей цієї статті необхідно також встановити перелік суб'єктів речових правовідносин. Так, з однієї сторони у нас виступають засновники комунальних юридичних осіб публічного права (тери-

торіальні громади та об'єднання територіальних громад), а з іншої сторони – комунальні юридичні особи публічного права.

Комплексний аналіз законодавства та наукових праць дозволяє стверджувати, що комунальними юридичними особами публічного права є: органи місцевого самоврядування та їхні структурні підрозділи зі статусом юридичних осіб, комунальні та спільні комунальні підприємства, комунальні заклади, фонди, установи, організації тощо.

Так, органи місцевого самоврядування наділяються правом представляти інтереси територіальних громад (об'єднання територіальних громад) і приймати від їх імені рішення. Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування» орган місцевого самоврядування є юридичною особою. Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад. Отже, орган місцевого самоврядування не є власником жодного майна, оскільки лише представляє інтереси територіальних громад.

Згідно з ГК комунальні та спільні комунальні підприємства утворюються компетентними органами місцевого самоврядування у розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входять до сфери їх управління. Разом з тим, орган, до сфери управління якого входить комунальне унітарне підприємство, є представником власника – відповідної територіальної громади і виконує його функції. Отже, комунальні та спільні комунальні підприємства мають своє відокремлене майно, яке є у його власності та вноситься відповідним органами місцевого самоврядування у статутний капітал таких підприємств.

У комунальних закладах, фондах, установах, організаціях не формується статутний капітал та не передається у власність майно засновниками, проте відповідні юридичні особи все ж отримують у користування від засновників необхідне майно як матеріальну основу для здійснення своєї діяльності. Окрім цього, такі юридичні особи вправі набувати майно у власність

шляхом укладення договорів купівлі-продажу, дарування, спадкування.

На основі аналізу законодавства, позицій науковців та практики правозастосування можна виокремити три підходи до розуміння правової природи відносин, які виникають між територіальними громадами та комунальними юридичними особами публічного права:

Речовий. Такий підхід ґрунтується на поєднанні норм ГК та ЦК. Так, згідно ЦК комунальні юридичні особи публічного права є суб'єктами права власності. Проте, наявність майна на праві власності у комунальних юридичних осіб публічного права є радше винятком, аніж правилом (окрім комунальних та спільних комунальних підприємств). У ГК, натомість, закріплено право господарського відання та оперативного управління. Так, згідно з ГК власником майна визнається територіальна громада (об'єднання таких громад), яка закріплює його на праві господарського відання за комунальними юридичними особами публічного права, які здійснюють підприємницьку діяльність, та/або праві оперативного управління за комунальними юридичними особами публічного права, які здійснюють непідприємницьку діяльність. Фактично йдеться про існування власника майна (територіальна громада) та юридичних осіб, які наділені «тріадою» повноважень (володіти, користуватися, розпоряджатися) з певними обмеженнями, але які не є власниками відповідного майна.

Правові інститути господарського відання та оперативного управління є надбанням радянської правової системи і невідомі іноземним правопорядкам, які знають лише таке поняття як право довірчої власності [8, с. 141]. Деякі науковці прирівнюють поняття права господарського відання та оперативного управління з правом довірчої власності [9, с. 96]. Інші, як-от М. Брагінський та В. Вітрянський [10, с. 797], В. Кісель [11, с. 103], І. Чалий [12, с. 206], знаходять принципові відмінності між згаданими інститутами.

Згідно з ЦК право довірчої власності є особливим видом права власності, яке виникає внаслідок закону або договору управління майном. На даний момент у

законодавстві немає згадок про конкретні випадки виникнення права довірчої власності виключно на підставі закону. У Главі 70 ЦК, Законі України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» та Законі України «Про фінансово-кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операціях з нерухомістю» йдеться лише про виникнення права довірчої власності на підставі договору управління майном.

Право довірчої власності (траст, фідуція) є характерним для країн англо-саксонської системи права, хоча знайшло своє місце й у законодавстві країн континентальної системи права.

У «Модельних правилах європейського приватного права» дано узагальнене визначення поняття «траст», під яким розуміють правовідносини, в яких довірчий власник управляє або розпоряджається активами (трастовим фондом) відповідно до умов, що врегульовують ці правовідносини, на користь вигодонабувача або для досягнення суспільних цілей [13, с. 501]. Гаазька конвенція «Про право, що застосовується до трастів, та їх визнання» від 01.07.1985 р. розглядає «траст» також як правовідносини, які виникають за життя або на випадок смерті установника, коли майно переходить під контроль довірчого власника для отримання прибутку бенефіціара або для іншої мети, яка визначається установником [14, с. 124].

Н. Меркушева обґрунтовано стверджує, що у континентальному праві поняття «трасту» породжує дещо парадоксальну ситуацію, коли фактично є два власники, але жоден з них не наділений повнотою прав власника, що є органічним для англо-саксонської правової системи, але чужорідним для континентальної [15, с. 119]. З урахуванням вищесказаного та специфіки національної системи права загалом, Р. Майданик пропонує розглядати право довірчої власності як належне довірчому власнику право власності на визначене майно, обтяжене фідуціарним зобов'язанням здійснення цього титулу з метою і з обмеженнями, встановленими договором управління майном чи законом [16, с. 22].

На основі вищенаведеного чітко простежується відмінність між правом довірчої власності та правом господарського відання/оперативного управління, зокрема ключовим фактором, який відрізняє право довірчої власності від права господарського відання/оперативного управління, є те, що власником майна, яке закріплюється на праві довірчої власності, стає саме довірчий власник, на відміну від права господарського відання/оперативного управління, де власником залишається територіальна громада.

Корпоративний. Такий підхід ґрунтується на широкому розумінні корпоративних правовідносин та допускає наявність «змішаних» юридичних осіб, в яких частина корпоративних прав належить територіальній громаді, а частина – ні.

ГК пропонує визначати корпоративні правовідносини як відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Корпоративними правами є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Підхід законодавця ліг в основу вузького розуміння корпоративних правовідносин та у цілому (у ключових моментах) був підтриманий більшістю представників науки корпоративного права з тими, чи іншими уточненнями [17, с. 157].

У широкому розумінні корпоративні правовідносини виникають у будь-яких організаціях, де піднімається питання участі [18, с. 149]. Така позиція безпідставно піддається критиці, зокрема В. Цикало вважає, що корпоративні права виникають лише щодо підприємницької юридичної особи, оскільки серед обов'язкових правомочностей, що входять до змісту корпоративного права, належить правомочність на отримання певної частки прибутку (дивідендів) юридичної особи [19, с. 105]. Обмеження кола суб'єктів корпоративних правовідносин лише підприємницькими

юридичними особами не виправдано відкидає суб'єктів, правовідносини яких за своєю суттю є корпоративними, проте без вищезгаданої прибуткової складової.

І. Спасибо-Фатєєва є прихильником корпоративного підходу, який нею уявляється так: майно (колишнє державне, що було закріплене за державним підприємством, перетворюваним на АТ) стає власністю АТ, а пакет акцій цього АТ є державною власністю. Аналогічно і з комунальною власністю [20, с. 104]. Така позиція є прогресивною, але вона може бути застосованою лише до тих комунальних юридичних осіб публічного права, які не наділені публічно-владними повноваженнями. Важко уявити можливість існування корпоративних відносин між територіальною громадою в особі органу місцевого самоврядування як засновника з комунальним закладом, навіть у широкому розумінні корпоративних правовідносин. Корпоративний підхід є застосовним лише у випадку з комунальними та спільними комунальними підприємствами, проте тут він не має своєї практичної цінності.

3. Зобов'язальний. Зазначений підхід є дещо новим для української правової системи. Так, майно територіальної громади гіпотетично можна передати в управління комунальній юридичній особі публічного права за специфічним договором управління (без виникнення права довірчої власності, тобто не йдеться про договір довірчого управління). Тут виникатимуть зобов'язальні правовідносини з приводу управління майном територіальної громади. Проте, зазначений підхід не узгоджується з уявленнями про майнову відокремленість (самостійність) юридичних осіб, оскільки згадане майно буде залишатись у власності територіальної громади.

Висновки і пропозиції. Комунальні юридичні особи публічного права є суб'єктами права власності. Такі юридичні особи вправі набувати право власності на майно, передане їм у власність, та на майно, набуте ними у власність на підставах, не заборонених законом. Але правовий режим власності не є основоположним для матеріального забезпечення їх діяльності. Як правило, територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування наді-

ляють комунальні юридичні особи публічного права майном на праві оперативного управління та господарського відання. Разом з тим, такий підхід є не виправданим, оскільки не відповідає специфіці вказаних відносин, а тому пропонується застосовувати для означення таких правовідносин право довірчої власності як особливий вид права власності, яке виникає внаслідок закону або договору управління майном. Так, комунальні юридичні особи публічного права виступатимуть довірчими власниками майна, яке передається їм територіальними громадами (об'єднаннями територіальних громад).

Список використаної літератури:

1. Маркевич І. Б. Поняття та ознаки комунальних юридичних осіб публічного права / І. Б. Маркевич // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2015. – Випуск 35. Частина І. Том 1. – С. 160-165.
2. Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України / В. Борисова // Право України. – 2010. – № 12. – С. 25-31.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний / [А. Довгерт, Н. Кузнєцова, В. Луць та ін.] ; керівник авторського колективу А. Довгерт. – К. : Істина, 2004. – 928 с.
4. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.
5. Венедіктова І. Правові режими майна лікувально-профілактичних закладів / І. Венедіктова // Ліки України. – 2008. – № 12. – С. 90-91.
6. Блащук Т. Особливості участі юридичних осіб публічного права у цивільних правовідносинах / Т. Блащук // Приватне право і підприємництво. – 2009. – Випуск 8. – С. 51-56.
7. Харитонов Є. Класифікація цивільних правовідносин: спроба новації у підходах / Є. Харитонов // Наукові праці Одеської національної юридичної академії / голов. ред. С. В. Ківалов ; МОН України, ОНЮА. – Одеса : Юрид. л-ра, 2008. – Т. VII. – С. 136-143.
8. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб публічного права / І. М. Кучеренко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2. – С. 134 – 146.

9. Шимон С. І. Класифікація майнових прав: ще один погляд на звичну річ / С. І. Шимон // Треті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції, м.Одеса – 2013. – С. 94-98.
10. Брагинский М. И. Договорное право / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2002. – Книга третья. – 1055 с.
11. Кісель В. Й. Місце права оперативного управління державним майном у системі речових прав / В. Й. Кісель // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 1. – С. 101-105.
12. Чалий І. Г. Довірче управління: від часів соціалізму до нової доби / І. Г. Чалий // Університетські наукові записки. – 2007. – №2. – С. 205 – 210.
13. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition / Ed. by C. von Bar, E. Clive. – Sellier. European Law Publishers, 2009. – 643 p.
14. Swiss Annuities and Life Insurance: Secure Returns, Asset Protection, and Privacy / Ed. by C Marco Gantenbein, Mario A. Mata. – New Jersey : Wiley, 2008. – 332 p.
15. Меркушева Н. В. Види відносин з управління майном у цивільному праві України / Н. В. Меркушева // Часопис Київського університету права. – 2006. – № 4. – С. 117-122.
16. Майданик Р. Довірча власність і фідуція: місце і перспективи в системі права України / Р. Майданик // Право України. – 2011. – № 5. – С. 18-28.
17. Корпоративне право України : [підручник] / [В. Луць, В. Васильєва, І. Спасибо-Фатєєва та ін.] ; за заг. ред. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
18. Господарське право України : [підручник] / [В. Гайворонський, В. Жушман, Н. Погорецька та ін.] ; за заг.ред. В. Гайворонського. – Х. : Право, 2005. – 384 с.
19. Цікало В.І. Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація / В. Цікало // Право України. – 2010. – №11. – С. 102 – 111.
20. Цивільний і Господарський кодекси: 2004-2014 рр. : [монографія] / [І. Спасибо-Фатєєва, В. Крат, Ю. Мица та ін.] ; за заг. ред. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2014. – 204 с.

Маркевич И. Б. Вещные правоотношения между коммунальными юридическими лицами публичного права и территориальными общинами

Статья посвящена анализу правового регулирования вещных правоотношений, которые возникают между коммунальными юридическими лицами публичного права и территориальными общинами. В статье проанализировано актуальное состояние правового регулирования таких правоотношений, исследованы законодательные и доктринальные подходы, сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование правового регулирования вещных правоотношений между коммунальными юридическими лицами публичного права и территориальными общинами.

Ключевые слова: вещные правоотношения, вещные права, территориальная община, коммунальная юридическое лицо публичного права, хозяйственное ведение, оперативное управление, доверительная собственность.

Markevich I. Reliable legal relations between municipal public currency of public law individuals and territorial communities

In the article are considered the legal regulation of real legal relations that arise between municipal legal entities of public law and territorial communities. The article analyzes the current state of legal regulation of such legal relationships, explores legislative and doctrinal approaches, formulates the conclusions and proposals aimed at improving the legal regulation of real legal relations between municipal legal entities of public law and territorial communities.

Key words: real legal relations, real rights, territorial community, municipal legal entity of public law, economic management, operational management, trust property.